

HISTORIA ECCLESIAE

Papp György*

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

*Quando cadet Roma, cadet et mundus?***

Kr. e. 476: egyetlen eseménybe sűrített történelem

Gyakori toposz a történetírásban, hogy 1550 éve, Kr. u. 476-ban, a Nyugatrómai Birodalom bukásával véget ért az ókor, és elkezdődött a középkor.¹ A historiográfia történetéből nyilvánvaló, hogy noha többször és többféleképpen megkísérelték meghatározni a középkor kezdetét jelölő korszakhatárt, a kényszerűen lemondott gyermekcsászár, Romulus Augustulus üresen maradt trónja szinte önmagát kínáló hivatkozási pontként lebegett sok történetíró szeme előtt.² A kép tehát világosnak tűnik: egy birodalom elbukott, és ezzel új korszak kezdődött. De vajon valóban így történt? Tényleg egyetlen naphoz köthető az ókor vége? És egyáltalán: bukásról vagy inkább átalakulásról beszélhetünk? Ezek a kérdések sejtetik, hogy e toposz körül több olyan elképzelés vagy akár mítosz is kialakult, amelyet érdemes alaposabban megvizsgálni.

1. Mi történt 476-ban?

Mielőtt kimondottan a 476-os év jelentőségével foglalkoznánk, szükséges röviden áttekinteni azokat az eseményeket, amelyek a Nyugatrómai Birodalom bukásának politikátörténeti kontextusát alkotják. Az alább következő történeti

* Dr. Papp György (Beszterce, 1983) teológiai oklevelét 2006-ban szerezte a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, majd 2015-ben mesterfokozatot szerzett ókori egyháztörténet (patrisztika) szakon a hollandiai Kampenben. 2024-ben a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia Karán régész oklevelet szerzett. 2012 és 2017 között óraadóként, 2017 óta pedig főállású tanárként görög és héber nyelvet tanít a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben. Fő érdeklődési területe a problémás bibliai szakaszok fordítási kérdései, bibliai szövegek recepciótörténete, valamint az ókori Közel-Kelet és Mediterráneum politikai, kulturális és válástörténete. E-mail címe: pgvdm@yahoo.co.uk.

** A kérdőmondatát alakított idézet a Beda Venerabilisnak (672/673–735) tulajdonított *Excerpta* vagy *Collectanea* kivonatgyűjteményből származik: „Quamdiu stabit Colyseus, stabit et Roma; quando cadet Colyseus, cadet Roma; quando cadet Roma, cadet et mundus.”

¹ Engel Pál – Nemerikényi Előd: Kronológia. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. II. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2005, (554–584) 555.

² Klaniczay Gábor: Bevezető gondolatok az Európai középkorról. In: Uő. (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, (12–24) 15.

összefoglalás alapját Szabó Edit kiváló írása képezi, amely részletes képet nyújt a késő császárkorról és a Nyugatrómai Birodalom végnapjairól.³ A Kr. u. 5. század második felére az úgynevezett Nyugatrómai Birodalom csupán árnyéka lett egykori önmagának. A belső birodalmi ellentétek és a barbár népek egyre sikeresebb támadásai az összeomlás szélére sodorták az egykor hatalmas és erős birodalmat. Területén egymás után alakultak meg olyan barbár királyságok, amelyek formálisan ugyan elismerték a császár fennhatóságát, gyakorlatilag azonban önálló államalakulatokként működtek, a császár tényleges fennhatósága alatt pedig már csak az Itáliai félsziget maradt, s ezeknek a barbár királyságoknak, föderatív államoknak⁴ egy része végül függetlenedett a császár fennhatósága alól.

Fontos megjegyeznünk, hogy az események idejére a birodalom politikai súlypontja már rég eltolódott az „örök város”-ból. Róma szakrális és szimbolikus jelentősége ugyan megmaradt, ám a 3. század válsága és a dominátus rendszere a határokhöz közelebb eső, stratégiaileg fontosabb városokba kényszerítette a császári udvart. A Nyugatrómai Birodalom tényleges közigazgatási központja kezdetben Mediolanum (Milánó) volt, ám miután Alarik gótgjai 402-ben ostrom alá vették a várost, Honorius császár a székhely áthelyezése mellett döntött. Választása Ravennára esett, amely kiváló geostratégiai adottságokkal rendelkezett, ugyanis a város, amelyet kiterjedt mocsár ölelt körül, szinte bevehetetlen volt a szárazföldi seregek számára, a Classis nevű hadikikötője pedig tengeri utánpótlást és összeköttetés biztosított a Keletrómai Birodalommal. Így lett e nehezen megközelíthető, inkább defenzív célokat szolgáló város a nyugati császárság utolsó bástyája és végső nyughelye.

A Nyugatrómai Birodalom történetének Kr. u. 455–475 közötti szakaszát az „árnyékcászárok” koraként szokták jellemezni, mivel a tényleges hatalommal aligha rendelkező császárok viszonylag gyorsan váltották egymást:

„455–456. Marcus Flavius Avitus; 457–461. Iulius Valerius Maiorianus; 461–465. Livius Severus; 467–472. Procopius Anthemius és Ancius Olybrius; 473–475. Iulius Nepos, a tényleges hatalmat a suev Ricimer gyakorolja.”⁵

Kr. u. 473/474-ben Iulius Nepos, a dalmatiai *magister militum* (katonai főparancsnok) lett az új nyugatrómai *augustus* Leó keletrómai császár támogatásával.

³ Szabó Edit: Késői császárkor. In: Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2007, (587–710) 684.

⁴ Hegyi W. György: Az ókori Róma (Kr. e. 10. század–Kr. u. 476). In: Salamon Konrád (főszerk.): *Világtörténet. Akadémiai kézikönyvek*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2006, (244–314) 313.

⁵ Bodor András – Csetri Elek (szerk.): *Történeti kronológia. 1. Ókor, középkor, újkor*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1976, 84.

Azonban az új katonai főparancsnok, a pannóniai származású Orestes, Attila hun uralkodó egykori titkára (*notarius*) 475-ben fellázad Iulius Nepos ellen, és saját kiskorú fiát, a 12-14 éves Romulust nevezi ki császárrá⁶ (vagy más értelmezés szerint megvásárolta számára a trónt),⁷ akit a kortársak csak *Augustulus*, kis *augustus* (augustusocska), azaz kis felség vagy felségecske gúnynévvel emlegettek fiatal korára vagy akár jelentéktelenségére is utalva. Iulius Nepos Dalmatiába menekült, ahol Diocletianus egykori palotájában élt 480-ban bekövetkezett erőszakos haláláig.

476-ban azonban Odoaker (vagy Odovacer, Odovacar) és főként germán szövetséges törzsekből toborzott serege, amely egyébként Itália egyetlen hadereje volt abban az időben, fellázadt Orestes és Romulus uralma ellen, és követelték, hogy a császár nekik mint szövetségeseknek adja át Itália földjének egyharmadát. Orestes azonban megtagadta a lázadók követelésének teljesítését. Erre Odoaker megölette őt, s miután seregei királlyá választották, 476. augusztus 23-án⁸ felvette az Itália királya (*rex Italiae*)⁹ címet. Ehelyütt azonban fontos megjegyeznünk, hogy az Itália királya cím vita tárgyát képezi: korunk történészei szerint Odoaker „nem Itália királya volt, nem is egy népé, hanem különböző elemekből toborzott katonáké”.¹⁰

Odoaker nem sokkal később Romulus Augustulust is megfosztotta hatalmától, de szépségére, kedvességére és korára való tekintettel megkímélte az életét, és évi 6000 solidus életjáradékot biztosítva számára a Nápoly közelében fekvő Castellum Lucullanumba száműzte, a császári jelvényeket pedig Zénón keletrómai császárhoz küldte a szenátus közvetítésével,¹¹ és azt kérte – Adamik Tamás szerint Romulus kérte ezeket Odoaker számára, mintegy hálája jeléül¹² –, hogy ne nevezzen ki *augustust* nyugatra, hanem személyesen ő maga vegye át a birodalom kormányzását, saját maga számára pedig a patríciusi és a *magister utriusque militiae* (a kétféle hadsereg, azaz a gyalogság és a lovasság feletti parancsnokságot biztosító) titulust kérte. Zénón azonban Iulius Neposhoz utasította Odoakert a császári jelvények ügyében, hiszen *de jure* ő volt a Nyugatrómai Birodalom törvényes

⁶ Katus László: *Európa története a középkorban*. Második, javított kiadás. Kronosz Kiadó, Pécs 2021, 91.

⁷ Bodor András – Csetri Elek (szerk.): *i. m.* 84.

⁸ Adamik Tamás: *Latin irodalom a kora középkorban. 6–8. század. A keresztény Európa születése*. Kalligram Könyv- és Lapkiadó, Pozsony 2014, 33.

⁹ Katus László: *i. m.* 34.

¹⁰ Sz. Jónás Ilona: Róma és a barbár királyságok. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, (99–116) 107.

¹¹ Uo.

¹² Adamik Tamás: *i. m.* 33.

augustus, aki egyébként 480-ban bekövetkezett haláláig a saját neve alatt veretett pénzt Itáliában.¹³ A patríciusi címmel kapcsolatban azonban úgy tűnik, megoszlanak a vélemények: míg Szabó Edit szerint Odoaker megkapta a patríciusi címet,¹⁴ Katus László arról ír, hogy Zénón császár nem adta meg Odoakernek a kért patríciusi és *magister militum* címeket, sőt királyságát is csak Iulius Nepos halála után ismerte el.¹⁵ A patríciusi cím megadására vonatkozó diplomáciai ketősség a kortárs történetíró, a philadelphiai Malchosz töredékesen fennmaradt művében is érzékelhető, amely szerint Zénón ezt üzentte Odoakernek:

„[...] a patríciusi címet méltányos lenne Nepostól kérnie; de hozzátette, hogy ő maga is megadja neki, ha Nepos nem tenné meg. [...] Levelében Zénón egyúttal már patríciusnak is szólította Odoakert.”¹⁶

Arnold Angenendt értelmezése szerint azonban ez az elismerés nem jelentett valódi politikai elfogadást: Zénón császár mindvégig trónbitorlónak tekintette Odoakert, és amint erre lehetőség nyílt, szolgálatába fogadta az osztrogótok uralkodóját, Theodorikot, majd miután patríciusi címet adományozott neki, elküldte Itáliába Odoaker ellen harcolni. Theodorik több évi harc után, 493-ban ölte meg Odoakert, és ő lett Itália új ura.¹⁷

A hagyományos értelmezés szerint Romulus Augustulus trónfosztásával megszűnt a Nyugatrómai Birodalom,¹⁸ „utolsó megmaradt területén, Itáliában is barbár királyság alakult,”¹⁹ s „ettől kezdve germán törzsfők és királyok uralták”.²⁰ Falus Róbert irodalomtörténész értékelése szerint a 476-os év ugyan

„[...] az ókori Róma és a római birodalom bukásának történeti dátuma, de nem éles határvonal a műveltség történetében: Nagy Theodorik, az Itáliát meghódító és feltámasztani kívánó keleti gót király uralma idején, s még a VI. század első

¹³ Sággy Marianne: Népvándorlás, új etnikumok, lovas nomádok. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, (87–98) 88.

¹⁴ Szabó Edit: *i. m.* 684.

¹⁵ Katus László: *i. m.* 106.

¹⁶ Blockley, R. C.: *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. II. Text, translation and historiographical notes. ARCA. Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 10. Francis Cairns, Liverpool 1983, 420–421.

¹⁷ Angenendt, Arnold: *A kora középkor. A nyugati kereszténység 400-tól 900-ig*. Ford. Váróczi Zsuzsanna. Szent István Társulat, Budapest 2008, 155.

¹⁸ Bodor András – Csetri Elek (szerk.): *i. m.* 84.; Katus László: *i. m.* 34.

¹⁹ Németh György – Hegyi W. György: *Görög–római történelem*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2011, 565.

²⁰ Sággy Marianne: *i. m.* 87.

felében is bont új virágokat a latin irodalom – ez azonban már nem a hagyományos »pogány« szellemű *római* irodalom folytatása, hanem a *latin* nyelvű keresztény kultúrának a középkorba átívelő szakasza”.²¹

Juhász István megállapítása szerint szükségszerű szimbiózis alakult ki az egykori római államszervezet „alkalmazottjai” és az új királyi udvar között: egyfelől a gót állam rászorult a latin politikusok szolgálatára, és szükségszerűen érintetlenül hagyott sok római intézményt; másfelől pedig a római társadalom sok vezetője elfogadta a gót-római életközösséget, és szolgálatot vállalt az új királyi udvarban, közöttük olyan művelt emberek is, mint például Boethius vagy Cassiodorus, akiknek írói munkássága révén sikerült megőrizni és a megváltozott geopolitikai körülmények között is továbbadni az ókor tudományát és műveltségét.²²

2. Romulus Augustulus trónfosztása a majdnem kortárs krónikákban

T. Horváth Ágnes értékelése szerint

„A kortársak után következő chronografusok magatartása az események kapcsán viszont már furcsa kettősséget mutat. Vagy a pusztá tények közlésére szorítkoztak, semmi kommentart sem fűztek hozzá, mint amely eseményeknek nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget; vagy komoly értekezést folytattak arról a rendkívül érdekes dologról, hogy a Római Birodalom, vagy a Római Császárság (*sic!*) Romulusszal kezdődött és egy második Romulusszal ért véget.”²³

A nyugati események keleti megítélésének és a ravennai hatalomváltás diplomáciai hátterének talán legfontosabb kortárs forrása a philadelphiai Malchosz bizánci történetíró munkája, amelynek egy töredéke Bíborbanszületett Konstantin *Excerpta de Legationibus* című gyűjteményében maradt fenn. Malkhosz feljegyzése azért is különleges, mert a történeteket mintegy a római szenátus diplomáciai küldetéseként, szinte törvényes aktusként mutatja be:

„Amikor Augustus, Orestes fia értesült arról, hogy Zénón elűzte Basiliscust, és visszaszerezte a keleti uralmat, rávette a senatust, hogy küldjön követséget Zénónhoz azzal az üzenettel, hogy saját császárságra többé nincs szükségük, és egyetlen kö-

²¹ Falus Róbert: *Az antik világ irodalmi*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1980, 674.

²² Juhász István: *Jézus Krisztus egyházja. Az egyháztörténet vázlatja*. A szöveget gondozta, a névjegyzéket készítette Juhász Tamás. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2015, 81.

²³ T. Horváth Ágnes: Egy történelmi toposz: „476-ban megbukott a Nyugatrómai Birodalom”. In: *Antik tanulmányok. Studia Antiqua*, XXXIX. (1995/1–2), (109–114) 112–113.

zös császár elegendő mindkét terület számára. Azt is elmondták, hogy Odoakert, a katonai és politikai tapasztalatokkal rendelkező férfit választották ügyeik intézésére és védelmére. Kérték tehát Zénónt, hogy ruházza fel őt a patríciusi ranggal, és bízza rá Itália kormányzását. A római senatus képviselői ezekkel a javaslatokkal érkeztek Bizáncba.”²⁴

Amint azt fentebb már láthattuk, Zénón válasza hasonlóan diplomatikus volt: hivatalosan ugyan Iulius Neposhoz utasította az Itáliát saját főnhatósága alá kérő Odoakert, ugyanakkor a reálpolitikai erőviszonyokat elismerve levelében már megadta neki a tiszteletet, és patríciusként szólította meg.

A Malkhosz-töredékből kiolvasható narratíva zsenialitása abban rejlik, hogy az eseményeket egyáltalán nem egy barbár vezér erőszakos katonai puccsának, hanem sokkal inkább a római szenátus legitim, felelősségteljes közjogi döntésének láttatja. Odoaker és a szenátus közösen egy olyan jogi kulisszát – egy alkotmányos fikciót – hozott létre, amelyben formálisan nem a birodalom bukásáról, hanem csupán a közigazgatás pragmatikus átszervezéséről volt szó. A szenátus arra hivatkozva, hogy „saját császárságra többé nincs szükségük”, letette a hatalmat a keleti császár kezébe, Odoakert pedig mintegy racionálisan kiválasztott „ügyvezetőként”, a politikai és katonai védelem biztosítójaként delegálta. Ezzel a manőverrel Odoaker elkerülte a nyílt trónbitorló szerepét, a szenátus megőrizte politikai súlyának látszatát, a keleti udvar pedig hízelegve nyugtázhatta a birodalom elvi egységének helyreállítását.

Különösen érdekes a 6. századi történetíró, az antiókhiai Ióannész Malalas *Chronographiája*. Ióannész Malalas teljes hallgatásba burkolódik a Kr. u. 476-os esztendő itáliai eseményeivel kapcsolatban. Odoakert csupán jóval később, Nagy Theoderich itáliai hadjárata és hatalomátvétele kapcsán említi meg mellesleg mint Rómát uraló „barbár királyt” (*rex*).²⁵ Számára a gyermekcsászár bukása nem egy birodalom drámai végét, hanem legfeljebb egy távoli, érdektelen adminisztratív váltást jelentett.

Marcellinus Comes *Krónikája* néhol csupán évkönyvszerű tömörséggel, más-
hol pedig részletesebben mutatja be a Keletrómai Birodalom 379 és 518 közötti történetét, azonban ahol a szerző szükségesnek látta, kitekintett a Nyugatrómai Birodalom eseményeire is. A 476-os évről a következőket írta a Nyugatrómai Birodalom vonatkozásában:

²⁴ Malchosz: *Frag.* 10. Ld. Blockley, R. C.: *i. m.* 418–419.

²⁵ Jeffreys, Elizabeth – Jeffreys, Michael – Scott, Roger (eds): *The Chronicle of John Malalas. Byzantina Australiensia*, Vol. 6. Brill, Leiden–Boston 2017, 212–213.

„Odoaker, a gótok királya elfoglalta Rómát. Odovacer Orestest a helyszínen kivégezte. Odoaker Orestes fiát, Augustulust Lucullanumba, egy campaniai erődbe száműzte. Augustulus császárságának vége egyúttal a római nép nyugati birodalmának végét is jelentette, amelyet az első augustus, Octavianus alapított a város megalapításától számított 709. évben. Ez az elhunyt császárok uralkodásának 522. évében történt, ezt követően a gót királyok uralták Rómát.”²⁶

Marcellinus tehát „a római nép nyugati birodalmának” bukásaként és megszűnéseként tekint Romulus Augustulus trónfosztására, és azáltal, hogy a város alapítására, illetve a császárkor kezdetére utal, akár azt is sejtetheti, hogy egyrészt az első uralkodó, valamint az első császár, másrészt pedig az utolsó uralkodó nevei mintegy szimbolikusan foglalják keretbe a római történelmet: Romulus volt a város mitikus alapítója, akit Marcellinus ugyan nem említ név szerint, viszont az *ab urbe condita* datálással félreérthetetlenül utal rá, Augustus pedig az első császár volt. Mintha maga a történelem gondoskodott volna arról, hogy a kezdet és a vég egyetlen személyben találkozzék. Ez a szimbolikus keret talán még jobban felerősíti azt az ellentétet, amely „Augustus dicső Rómája, és Augustulus, a 476-ban elmozdított báburalkodó árnyékba borult Rómája között feszült”.²⁷

Iordanes gót történetíró, aki a 6. század közepén alkotott, Marcellinus Comes krónikájára építve beszéli el Romulus Augustulus trónfosztásának történetét:

„242. Nem sokkal később, hogy Augustulust az atyja, Orestes Ravennában imperatorrá emelte, a Torcilingusok királya, Odoacer a scirusokkal, herulokkal és más népek segédcapataival együtt elfoglalta Itáliát. Orestest megölte, fiát, Augustulust elűzte a trónról, és a campaniai Lucillus castellumban eltöltendő száműzetésre ítélte.

243. Így a római nép nyugati birodalma, amit a város alapításától számított 709-dik évben az augustusok közül elsőként Octavianus Augustus kezdett irányítani, ezzel az Augustulusszal együtt leáldozott az előtte hivatalban lévő császárok uralkodásának az 522-dik esztendejében. Ezután Rómát és Itáliát a gótok királyai tartották a kezükben. Közben Odoacer, a népek királya (rex gentium), egész Itáliát alávetette, hogy megfélemlítse a rómaiakat.”²⁸

²⁶ Croke, Brian (transl.): *The Chronicle of Marcellinus: A Translation and Commentary (with a Reproduction of Mommsen's Edition of the Text)*. Byzantina Australiensia, Vol. 7. Australian Association for Byzantine Studies, Sydney 1995, 26–27.

²⁷ Breisach, Ernst: *Historiográfia*. Ford. Baics Gergely. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 223.

²⁸ Iordanes: *Getica*, 242–243. Iordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei*. Közreadta: Kiss Magdolna. Fordította: A PTE Ókortörténeti és Régészeti Tanszékének hallgatói munkaközössége Kiss Magdolna vezetésével. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2004, 90.

Ugyancsak a 6. században keletkezett Evagriosz *Egyháztörténete*, amely elűzések és erőszakos trónfoglalások sorozataként mutatja be a Nyugatrómai Birodalom utolsó uralkodóinak korát:

„Nepos öt évre megszerezte a legfőbb hatalmat, miután elűzte Glyceriust, akit Salona, egy dalmát város püspökévé nevezett ki. Őt magát Orestes űzte el a hatalomtól, majd őt a fia, Romulus követte, akit Augustulusnak becéztek. Ő [a városalapító] Romulus uralkodásától számított 1303 évvel Róma utolsó császára volt. Ezután Odoacer irányítja a rómaiak ügyeit, elutasítva a császári címet, de felvéve a királyi címet.”²⁹

Míg Marcellinus Comes és Iordanes inkább az első és az utolsó császár, az Augustus és Augustulus közötti névrokonságra és kontrasztra építette narratíváját, addig az egy évszázad távlatából, keleten alkotó Evagriosz *Egyháztörténetében* már explicit módon, dátumszerűen is megjelenik a történetírás másik nagy, mítoszképző toposza: a Romulustól Romulusig ívelő történelmi keret. Amint arra T. Horváth Ágnes is felhívja a figyelmet, a későbbi krónikások jelentős része láthatóan nem tudott ellenállni ennek a frappáns irodalmi és számmisztikai játéknak.³⁰ Hajlamosak voltak egy egész birodalom történetét némiképp mestersegesen lezárni, csakhogy leírassák a sorsszerűnek tűnő összefüggést: a történelem körforgása lezárult: a római állam egy Romulusszal kezdődött és egy másik Romulusszal ért véget. Ez a fatalista, szimbolikus keretalkotás igen nagy mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a 476-os év sorsdöntő, végleges korszakhatárként rögzüljön az utókor emlékezetében.

Az ismeretlen latin krónikásnak, II. Anonymus Valesianusnak tulajdonított *Chronica Theodericiana*, amelyet legkorábban a 6. század közepére szoktak datálni, de létezik olyan vélemény is, amely szerint a 8–10. századok között keletkezett, a következőképpen mutatja be Romulus Augustulus trónfosztását:

„8 37 Ekkor Odoaker megjelent a szkír sereggel, és megölte Orestes patríciust Placentia városában, testvérét, Paulust pedig a Pinetum ligetében, Ravenna Classis-nál. 38 Ezután bevonult Ravennába, Augustulust letaszította a trónról, de tekintettel fiatal korára, megkímélte az életét; és szépsége miatt hatezer aranyat juttatott neki, és Campaniába küldte, hogy ott szabad emberként éljen rokonai között.”³¹

²⁹ Evagriosz: *Egyháztörténet*, II,16. Idézi Whitby, Michael (transl. & ed.): *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*. Translated texts for historians. Vol. 33. Liverpool University Press, Liverpool 2000, 99.

³⁰ T. Horváth Ágnes: *i. m.* 114.

³¹ Az idézett latin szövegrészlet forrása: Anonymi Valesiani: *Pars Posterior. Chronica Theodericiana*, 530. old. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Excerpta_Valesiana/2*.html (2025. okt. 3.).

Ezzel a szimbolikus és végzetszerű történelemszemlélettel áll éles ellentétben az II. Anonymus Valesianus pragmatikus, tárgyilagos beszámolója. A szöveg, amely nagy valószínűséggel ravennai környezetben, vagyis az események fizikai és adminisztratív központjához közel nyerte el formáját, teljesen nélkülözi az apokaliptikus, „birodalmat buktató” felhangokat. Ehelyett egy szinte hétköznapiinak mondható politikai hatalomátvételt és egy bukott uralkodó nagyvonalú „nyugdíjazását” írja le. Azáltal, hogy a krónikás kiemeli Odoaker nagylelkűségét (*clementia*), a véröntás elkerülését Romulus esetében és a tekintélyes, évi hatezer *solidust* kitevő életjáradékot, akaratlanul is megerősíti a modern történetírás tételét: 476-ban nem a világvége jött el, csupán a politikai elit cserélődött ki. A megbuktatott császár békében, kimagasló egzisztenciális körülmények között élhetett tovább a campaniai arisztokrácia körében, és ez mindennél plasztikusabban bizonyítja, hogy az itáliai társadalmi és gazdasági struktúrák, ha átalakulva is, de tovább működtek a hatalomváltás után is.

3. 476 és a keresztény egyház

Ahogy a politikai életben, úgy az egyháztörténetben sem jelentett töréspontot a 476-os esztendő. A kortárs források tanúsága szerint az események egyházi szempontból szinte visszhang nélküliek maradtak. Török József a következőképpen indokolja ezt:

„A császár nem volt többé a kereszténység hatalommal rendelkező védelmezője, ezért a császár eltűnése nem okozott egyik napról a másikra jelentős változást az Egyház életében.”³²

T. Horváth Ágnes kutatásai rámutatnak, hogy a korszakban élők számára „egyházi szempontból fontosabb volt Hieronymus halála vagy mindennapi életük legfontosabb eseménye, a barbárok újabb támadása”,³³ mint a ravennai hatalomváltás. Jól példázza ezt a közömbösséget vagy inkább az eltérő prioritásokat a kor egyik jelentős keresztényen gondolkodója és püspöke, Sidonius Apollinaris.³⁴ Bár leveleiben sajnálkozását fejezte ki Iulius Nepos Dalmáciába menekülése miatt, a „nagy összeomlás” helyett sokkal inkább saját püspöki teendői kötötték le: „leveleinek kiadása, templomszentelés, egy tékozló fiúnak atyjával való kibékítése és hasonlók”. Számára és a nyugati keresztény arisztokrácia számára a császárcsere

³² Török József: *Egyetemes egyháztörténelem*. I. kötet. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar – Szent István Társulat, Budapest 1999, 80–81.

³³ T. Horváth Ágnes: *i. m.* 112.

³⁴ Uo.

csupán egy sajnálatos, de távoli politikai epizód volt, semmiképpen sem „birodalmi katasztrófa”.

Török József azt hangsúlyozza, hogy Romulus Augustulus trónfosztása hosszú távon mégiscsak jelentős hatást gyakorolt az egyház életére, ugyanis az új helyzetben

„[...] két komoly veszély vált lehetségessé. Róma püspöke, a pápa egy barbár fejedelem alárendeltjévé válhat; vagy hogy ezt elkerülje, kénytelen lesz a Keleti Birodalom császárának nagyon is kétséges értékű, súlyos lekötöttséget magában rejtő védelmét kérni.”³⁵

Míg a pápaság a nagypolitika színpadán küzdött az új helyzettel, addig helyi szinten is jelentős változás ment végbe az egyház szerepkörében: az állami adminisztráció visszaszorulásával a városok élén a püspökök vették át a korábbi állami funkciók jelentős részét, a bíraskodást, a szegények gondozását, a védelem szervezését, így az átlagember számára a „római rend” folytonosságát az egyház biztosította az állam helyett. Míg a világi államigazgatás fokozatosan átalakult, vagy esetenként elsorvadt a nyugati provinciákban, addig az egyház szervezete stabil maradt. A Római Birodalom közigazgatási rendje tehát nem tűnt el nyomtalanul, hanem „az egyházi közigazgatás keretein belül jóval túlélte a nyugati birodalom-részt”.³⁶

Odoaker egyházügyi tevékenységét illetően a történeti szakirodalom általában kiemeli, hogy „ariánus létére türelmes volt a katolikusok iránt, sőt igyekezett is kedvezni az egyháznak, de azért a pápaválasztásba beavatkozott”,³⁷ így III. Félix pápa 483-ban történő megválasztása az ő befolyásának eredményeképpen történt. Továbbá kiadott egy rendeletet az egyházi vagyon átruházása ellen, viszont az 502-ben tartott római zsinat hatályon kívül helyezte ezt.³⁸

4. Korszakhatár-e a 476-os év?

Szabó Edit már idézett művében kiemeli, hogy bár a 19. század elején alkotó Barthold Georg Niebuhr óta a Kr. u. 476-os esztendőre korszakhatárként szokás tekinteni, ez a megközelítés több ok miatt sem szerencsés.³⁹ Kiváló tanulmányá-

³⁵ Török József: *i. m.* 81.

³⁶ T. Horváth Ágnes: *i. m.* 113.

³⁷ Katus László: *i. m.* 106.

³⁸ Angrisani Sanfilippo, Maria Luisa: Odoacer (Odoacer) (434–493). In: Bernardino, Angelo di (ed.): *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Vol. II. IVP Academic, Downers Grove (Illinois) 2014, 951.

³⁹ Szabó Edit: *i. m.* 685.

ban T. Horváth Ágnes is amellet érvel, hogy a 476-os év „nem egy birodalom bukását jelenti, hanem egy birodalmon belüli politikai változás dátuma csupán”,⁴⁰ vagy Alföldy Géza szavaival: a korábbi politikai rendszer végét jelző esemény.⁴¹ A felsorakoztatott érvek rendkívül sokrétűek, és a történelmi vizsgálódás több területéről is meggyőző példákat sorakoztatnak fel a fentebbi állítás igazolására.

4.1. Államjogi és politikai kontinuitás

Egyfelől fontos látni, hogy Romulus Augustulus sosem volt legitim uralkodó.⁴² Őt az apja, Orestes nevezte ki császárrá, azonban sosem kapta meg a keletrómai társcsászár elismerését. Ez abból is nyilvánvaló, hogy amikor Odoaker a trónfosztás után Zénón császárhoz küldi Romulus Augustulus császári jelvényeit, az Iulius Neposhoz utasítja őt mint a Nyugatrómai Birodalom legitim uralkodójához. Másfelől pedig az a tény, hogy Odoaker Zénón keletrómai császártól kér római címet, és hogy a Kr. u. 480 után Itáliában berendezkedő barbár uralkodók szintén az éppen hatalmon lévő keletrómai császártól kértek római nemesi címeket és hatalmuk megerősítését – ezzel mintegy elismerve a keletrómai császár elvi fennhatóságát a nyugati területek felett –, arra utal, hogy Romulus Augustulus trónfosztásával a nyugati területeken nem szűnt meg a római állam és annak intézményei.⁴³ Odoaker, aki germán (szkír) származású katonai vezető volt, nem kiirtotta a már fennálló római rendszert, hanem, amint fentebb láttuk, beilleszkedett abba: Zénón császártól kérte és kapta meg uralkodása legitimációját, uralkodását pedig a római közigazgatási hagyományok keretei között és „Konstantinápoly szuverenitása alatt”⁴⁴ gyakorolta. A szenátus tovább működött, a jogrendszer fennmaradt, a városi élet is sok helyütt folytatódott, és utána I. Theoderich is megtartotta és tovább működtette a már meglévő császári intézményeket.

Így a 476-os vagy még pontosabban a Iulius Nepos halálával fémjelzett 480-as év elsősorban a császári hatalom megosztottságának a végét jelentette. Ezért olvashatjuk olykor azt az értékelést Odoakerről, hogy „kortársai a Római Birodalom egységének helyreállítóját (nem pedig a nyugatrómai birodalom sírásóját!) ünneplik benne”.⁴⁵ Államjogi szempontból a 497-es év

⁴⁰ T. Horváth Ágnes: *i. m.* 109.

⁴¹ Alföldy Géza: *Római társadalomtörténet*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2002, 179.

⁴² T. Horváth Ágnes: *i. m.* 110.

⁴³ Uo. 110–111. Katus László: *i. m.* 106.

⁴⁴ Sz. Jónás Ilona: *i. m.* 107.

⁴⁵ [S. n.]: Glosszárium. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 422.

„[...] jelenthet igazi változást, amikor Theoderich – visszautasítván a császári jelvényeket – nem ismerte el urának Anastasius keleti *augustust*, s ezzel Itália végleg elszakadt Constantinopolistól”.⁴⁶

4.2. A kortársak tapasztalata és a hosszú átalakulás

Éppen a fentebb bemutatott kontinuitás magyarázza, hogy 476-ban Romulus Augustulus trónfosztása nem keltett nagy visszhangot. Valószínűleg sem ő, sem kortársai nem tudták, „hogya ő az utolsó római császár”,⁴⁷ és nem érzékelték, hogy épp egy korszak határán állnak. Bár a történetírásban olykor közkedveltek a világos cezúrák, a 476-os év nem jelentett katasztrófát a kortársak számára, nem generált „világvéghangulatot”,⁴⁸ hanem inkább egy adminisztratív, politikai átrendeződést hozott, ugyanis a nyugati császári udvar egyébként is gyenge volt, sokszor már csak bábállamként működött. Maga Romulus Augustulus sem volt jelentős államférfi. Gyermekek voltak, akit apja ültetett a trónra, és bukása aligha rázta meg mélyen a lakosságot, inkább egyszerű uralkodóváltásként érzékelték, amelyhez hasonló korábban is előfordult. Karl Heussi egyháztörténetében találóan értékeli az eseményt: „476-ban eltűnt az utolsó árnyékcsászár is, és Odoaker germán hadvezér lépett Itália trónjára.”⁴⁹ Keleten sem úgy értelmezték a történeteket, hogy megszűnt volna a „Római Birodalom”. Számukra továbbra is Konstantinápoly, az új Róma jelentette az államot. A keletrómai császár, Zénón szempontjából Odoaker tette akár kényelmes is lehetett: eggyel kevesebb nyugati „árnyékcsászár” létezett, így könnyebb volt fenntartani a birodalmi egység látszatát, Itáliát pedig továbbra is saját uradalmának tekintette, ahová csak ő küldhetett kormányzót.⁵⁰

Fontos azonban látnunk, hogy a valóság sokkal árnyaltabb, mint az effajta egyszerűsítő értelmezések. A Nyugatrómai Birodalom ugyanis nem egyik napról a másikra omlott össze, és az ókor sem ért véget 476. augusztus 22-én Ravenában. A Nyugatrómai Birodalom „bukása” tehát valójában nem egyetlen támadás, csata vagy háború, hanem egy hosszú folyamat eredménye volt. Már a 3. században súlyos válságok, külső támadások, polgárháborúk, gazdasági krízisek rázták meg a birodalmat. A 4–5. században a „barbár” népek, a gótok, a vandálok és a hunok nem pusztán külső ellenségei voltak a Római Birodalomnak, hanem

⁴⁶ T. Horváth Ágnes: *i. m.* 112.

⁴⁷ Sággy Marianne: *i. m.* 88.

⁴⁸ Chadwick, Henry: *A korai egyház*. Ford. Ertsey Krisztina, Tornai Szabolcs. Osiris Könyvtár – Vallástörténet. Osiris Kiadó, Budapest 1999, 234.

⁴⁹ Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Ford. Magyar István. Osiris kézikönyvek. Osiris Kiadó – Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest 2000, 123.

⁵⁰ Sz. Jónás Ilona: *i. m.* 107.

fokozatosan beépültek a birodalom politikai, katonai és társadalmi rendszerébe. 410-ben Alarik vizigótjai fosztották ki Rómát, majd 455-ben a vandálok dúlták fel ismét a várost. A provinciák fokozatosan kicsúsztak a központi hatalom kezéből: Galliában, Hispániában, Észak-Afrikában önálló királyságok alakultak, s végül az utolsó megmaradt területen, amely kezdetben a birodalom alapterülete volt, barbár, azaz nem római királyság alakult. E királyságok uralkodóinak többsége viszont még jó ideig igényt tartott arra, hogy uralkodásukat a keletrómai császár legitímálja. Sok újonnan alakult germán királyság római mintákat követett, ugyanis törvényeiket latin nyelven fogalmazták meg, és igyekeztek beilleszkedni a keresztény világ rendjébe. A kulturális átmenet is fokozatos volt, és az államigazgatásban használt latin nyelv lassan változott át új nyelvekké. Emellett a kereszténység egyre erősebben meghatározta az identitást és az intézményrendszert.

4.3. *A mítosz születése – historiográfia*

Ha a kortársak nem így élték meg, miért vált mégis az ó- és a középkor korszakhatárává a 476-os év? Mert a történelemben szeretünk világos cezúrákat kijelölni. Egy dátum megjegyezhető, tanítható, sűrítve kifejez egy bonyolult folyamatot. Romulus Augustulus trónfosztása, amint azt fentebb is láttuk, bár a Kr. u. 6. századi krónikákban jelölt valamiféle korszakhatárt,⁵¹ ez azonban semmiképpen sem az ókor és középkor határvonalaként értendő. Marcellinus Comes egyszerűen „a római nép nyugati birodalmának” a megszűnéseként és „a gót királyok” uralmának kezdeteként értelmezte az eseményeket. Romulus Augustulus és Odoaker kortársai azonban semmiképpen sem úgy látták, hogy a gyermekcsászár trónfosztásával véget ért az ókor és elkezdődött a középkor, és hasonlóképpen a középkorban élő emberek sem állították önmagukról, hogy „mi most éppen a középkorban élünk”. A középkor elnevezést a 15. századi itáliai humanisták alkották meg, mégpedig egyfajta minőségi értékelésként: ezzel jelölték az „aranykornak” tekintett klasszikus ókor és a saját, az antikvitást újjáélesztő koruk közötti, általuk sötétnek és hanyatlónak ítélt évezredet.⁵²

Henry Chadwick megállapítása szerint „a reneszánsz óta 476 jelképezi a nyugati birodalom végső összeomlásának dátumát”,⁵³ és ez a toposz a későbbiekben többek között Edward Gibbon, illetve Barthold Georg Niehbur műveinek közvetítésével bukkan elő, színesedik tovább újra meg újra, és fokozatosan alakul át egyfajta drámai végponttá, hogy tudniillik a Nyugatrómai Birodalommal együtt

⁵¹ Sággy Marianne: *i. m.* 88.

⁵² Katus László: *i. m.* 15.

⁵³ Chadwick, Henry: *i. m.* 234.

elbukik a „civilizáció” is, és elkezdődik a sötét középkor. Vannak történészek, akik azt hangsúlyozzák, hogy a Nyugatrómai Birodalom bukása ténylegesen visszaesést hozott, a városi kultúra hanyatlását, a korabeli „ipar” összeomlását, a kereskedelem beszűkülését. Ezek pedig olyan társadalomtörténeti tényezők, amelyeknek hatásai az anyagi civilizáció szintjén is érzékelhetők voltak. Következésképpen nem véletlen, hogy a közgondolkodásban viszonylag könnyen meghonosodott ez a szemlélet, hiszen egyszerű, könnyen tanítható és szimbolikus.

Konklúzió

Ma, másfél évezreddel később ki kell mondanunk: az „ókor vége” nem köthető egyetlen évszámhoz, és semmiképpen nem jelölhető meg egyetlen katonai eseménnyel. A civilizációk ugyanis nem feltétlenül hirtelen omlanak össze, hanem hosszú, akár több évszázadig is tartó, olykor alig érzékelhető, ám mégis jelentős társadalmi, politikai, kulturális és vallási változások során alakulnak át, és leggyakrabban csak az utókor megítélésében válnak katasztrófává, illetve az új rend kezdetévé.

Az utókor számára tehát a 476-os év nem az 5. századi nyugatrómai polgárok eget rengető töréseménye, hanem sokkal inkább szimbolikus dátum, amely az emberi történelem egyik legnagyobb államának lassú átalakulását sűriti egyetlen pillanatba. A „nagy bukás” narratíváját és annak éles korszakhatár-jellegét nyilvánvalóan a későbbi történetírók alkották meg történelemfilozófiai, illetve pedagógiai indíttatásból.

* * *

Függelék

Részlet Friedrich Dürrenmatt *A nagy Romulus* című tragikomédiájából

Zárásként hadd álljon előttünk egy tanulságos részlet Romulus Augustulus és Odoaker képzelt párbeszédéből, ahogyan az megjelenik Friedrich Dürrenmatt *A nagy Romulus* című „történelmietlen történelmi komédiájában”.⁵⁴

ODOAKER

A fájdalom beszél belőled. Légy úrrá gyászodon, és fogadj el alattvalódnak.

⁵⁴ Dürrenmatt, Friedrich: *A nagy Romulus*. Ford. Fáy Árpád. A Szolnoki Szigligeti Színház Műhelye 7. Szolnoki Szigligeti Színház – Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok 1982, IV. felvonás.

ROMULUS

Te félsz. Győzd le félelmedet, és ölj meg.

Csend

ODOAKER

Te népedre gondoltál, Romulus, gondolj most ellenségeidre is. Ha behódolásomat visszautasítod, ha mi ketten nem jutunk egyezsége, a világ unokaöcsém ölébe hull, megszületik a második Róma, egy germán világbirodalom, éppoly mulandó s éppoly véres, mint a római volt. Ha ez megtörténik, személyes műved, a birodalom felbomlasztása, értelmetlenné válik. A nagyság kötelez, Romulus; te vagy az egyetlen, aki érti, hogyan kell ezt a világot kormányozni. Gyakorolj kegyet, fogadd el behódolásomat, légy a mi császárunk, védj meg minket Theoderich véres nagyságától.

Csend

ROMULUS

Nem tehetem, germán barátom, most már nem tehetem. Ha akarnám, se tudnám megtenni... Te magad ütötted ki ezt a fegyvert a kezemből.

ODOAKER

Ez az utolsó szavad?

ROMULUS

(letérdel) Ölj meg. Térden állva kérlek.

ODOAKER

Arra nem kényszeríthetlek, hogy segíts. A baj megtörtént. De azt nem bírom megtenni, hogy megöljelek. Megszerettelek.

ROMULUS

Ha nem bírod megtenni, maradt még egy megoldás. Az egyetlen ember, aki megteszi, itt alszik az ágyam előtt. Megyek, felkeltem. *(Feláll)*

ODOAKER

(is feláll) Nem megoldás, Romulus. Kétségbeesésedben nem látod, hogy haláloed értelmetlen volna; értelme csak úgy lehetne, ha a világ olyan volna, amilyennek elképzelted. Nem olyan. Ellenséged is ember, keresi a kivezető utat, akárcsak magad. Sorsodnak alá kell vetned magadat. Nincs más választásod.

Csend

ROMULUS

Üljünk le újra.

ODOAKER

Ám legyen.

ROMULUS

Mi a szándékom velem?

ODOAKER

Nyugdíjba küldelek.

ROMULUS

Engem nyugdíjba?

ODOAKER

Ez az egyetlen út.

Csend

ROMULUS

Ez a legnagyobb csapás, ami érhet.

ODOAKER

Ne felejtse, nem kisebb borzalom az sem, ami reám vár. Itália királyává kell hogy kikiáltás. Ez a vég kezdete lehet, hacsak nem cselekszem gyorsan. Akár akarom, akár nem, az uralkodást gyilkossággal kell kezdenem. *(Kibúzza kardját, és elindul jobbra.)*

ROMULUS

Mit akarsz?

ODOAKER

Megölöm az unokaöcsémet. Ma még én vagyok az erősebb.

ROMULUS

Most belőled beszél a kétségbeesés. Hiába ölnéd meg, ezer és ezer új Theoderich lépne a nyomába. Néped nem úgy gondolkodik, mint te. Hősi életre áhítozik. Ezen úgysem tudsz változtatni.

Csend

ODOAKER

Üljünk le. Ördögi körbe gabalyodtunk.

Leülnek

ROMULUS

Kedves Odoakerom, én a sors szerepét akartam játszani, te szeretted volna elkerülni a magadét, most íme, mindkettőnk sorsa, hogy csődbe jutott politikusokat kell alakítanunk. Kiengedtük markunkból a törékeny világot, te a te Germániádat, én az én Rómámat, most aztán összeszedhetjük a cserepeket. Én tönkretettem Rómát, mert rettegtem múltjától, te Germániát, mert borzadtál jövőjétől. Kísértetek játékszerévé váltunk, hiszen nincs hatalmunk sem afölött, ami volt, sem afölött, ami lesz. Hatalmunk csak a jelen fölött van, ezt kihagytuk számításainkból, s most mindketten zátonyra futottunk. Nyugdíjasként éljek hát a mának, miközben lelkiismeretemen szárad leányom halála, akit szerettem, a fiamé, feleségemé és többi boldogtalan embertársamé.

ODOAKER

Én pedig lássak neki az uralkodásnak.

ROMULUS

Eszméinket helyreigazította a valóság.

ODOAKER

Keservesen.

ROMULUS

Ha keservesen is, el kell viselnünk. Hátralevő idődben megkísérled majd, hogy értelmet plántálj az értelmetlenbe, s híven kormányozd a világot. Ajándékozd meg Germánia és Róma népét a békével. Fel hát munkára, Germánia fejedelme! Uralkodj most te! Néhány olyan esztendő következik, amelyről meg fog feledkezni a történelem, mert minden hősiességnek híján lesz, de e kusza világ legboldogabb évei lesznek mégis.

ODOAKER

És azután meg kell majd halnom.

ROMULUS

Nyugodj meg. Öcséd engem is meg fog ölni. Sose fogja megbocsátani, hogy térdelpnie kellett előttem.

ODOAKER

Akkor hát teljesítsük szomorú kötelességünket.

ROMULUS

Szaporán. Játsszunk még egyszer, utoljára, komédiát. Tegyük úgy, mintha evilági számadásunk tiszta volna, mintha a szellem győzött volna az anyagon.

Felhasznált irodalom

- Adamik Tamás: *Latin irodalom a kora középkorban. 6–8. század. A keresztény Európa születése.* Kalligram Könyv- és Lapkiadó, Pozsony 2014.
- Angrisani Sanfilippo, Maria Luisa: Odoacer (Odoacer) (434–493). In: Bernardino, Angelo di (ed.): *Encyclopedia of Ancient Christianity*. Vol. II. IVP Academic, Downers Grove (Illinois) 2014, 951.
- Alföldy Géza: *Római társadalomtörténet.* Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Angenendt, Arnold: *A kora középkor. A nyugati kereszténység 400-tól 900-ig.* Ford. Váróczi Zsuzsanna. Szent István Társulat, Budapest 2008.
- Anonymi Valesiani: *Pars Posterior. Chronica Theodericana*, 530. old. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Excerpta_Valesiana/2*.html (2025. okt. 3.).
- Blockley, R. C.: *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. II. Text, translation and historiographical notes. ARCA. Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 10. Francis Cairns, Liverpool 1983.
- Bodor András – Csetri Elek (szerk.): *Történeti kronológia. 1. Ókor, középkor, újkor.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1976.
- Breisach, Ernst: *Historiográfia.* Ford. Baics Gergely. Osiris Tankönyvek Osiris Kiadó, Budapest 2004.
- Chadwick, Henry: *A korai egyház.* Ford. Ertsey Krisztina, Tornai Szabolcs. Osiris Könyvtár – Vallástörténet. Osiris Kiadó, Budapest 1999.
- Croke, Brian (transl.): *The Chronicle of Marcellinus: A Translation and Commentary (with a Re-production of Mommsen's Edition of the Text).* Byzantina Australiensia, Vol. 7. Australian Association for Byzantine Studies, Sydney 1995.
- Dürrenmatt, Friedrich: *A nagy Romulus.* Ford. Fáy Árpád. A Szolnoki Szigligeti Színház Műhelye 7. Szolnoki Szigligeti Színház – Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok 1982, IV. felvonás.
- Engel Pál – Némekényi Előd: *Kronológia.* In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor.* II. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2005, 554–584.
- Evagriosz: *Egyháztörténet*, II, 16. Idézi Whitby, Michael (transl. & ed.): *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus.* Translated texts for historians. Vol. 33. Liverpool University Press, Liverpool 2000.
- Falus Róbert: *Az antik világ irodalmi.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1980.
- Hegy W. György: Az ókori Róma (Kr. e. 10. század–Kr. u. 476). In: Salamon Konrád (főszerk.): *Világtörténet. Akadémiai kézikönyvek.* Akadémiai Kiadó, Budapest 2006, 244–314.
- Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve.* Ford. Magyar István. Osiris kézikönyvek. Osiris Kiadó – Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest 2000.

- Iordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei*. Közreadta: Kiss Magdolna. Fordította: A PTE Ókortörténeti és Régészeti Tanszékének hallgatói munkaközössége Kiss Magdolna vezetésével. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2004.
- Juhász István: *Jézus Krisztus egyháza. Az egyháztörténet vázlatja*. A szöveget gondozta, a névjegyzéket készítette Juhász Tamás. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2015, 81.
- Jeffreys, Elizabeth – Jeffreys, Michael – Scott, Roger (eds): *The Chronicle of John Malalas*. Byzantina Australiensia, Vol. 6. Brill, Leiden–Boston 2017.
- Katus László: *Európa története a középkorban*. Második, javított kiadás. Kronosz Kiadó, Pécs 2021.
- Klaniczay Gábor: Bevezető gondolatok az európai középkorról. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 12–24.
- Németh György – Hegyi W. György: *Görög–római történelem*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2011.
- Sághy Marianne: Népvándorlás, új etnikumok, lovas nomádok. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 87–98.
- [S. n.]: Glosszárium. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 422.
- Sz. Jónás Ilona: Róma és a barbár királyságok. In: Klaniczay Gábor (szerk.): *Európa ezer éve. A középkor*. I. kötet. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 99–116.
- Szabó Edit: Késői császárkor. In: Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest 2007, 587–710.
- T. Horváth Ágnes: Egy történelmi toposz: „476-ban megbukott a Nyugatrómai Birodalom”. In: *Antik tanulmányok. Studia Antiqua*, XXXIX. (1995/1–2), 109–114.
- Török József: *Egyetemes egyháztörténelem*. I. kötet. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hit tudományi Kar – Szent István Társulat, Budapest 1999.

* * *

Quando cadet Roma, cadet et mundus?

476 CE: History Compressed into a Single Event

This study re-evaluates the traditional historiographical topos of the year 476 CE, widely considered the “fall” of the Western Roman Empire. By integrating political, church historical, and historiographical perspectives, it demonstrates that the deposition of Romulus Augustulus did not mark the end of an era for his contemporaries, but was rather a pragmatic milestone in a centuries-long administrative and social transformation. The critical analysis of contemporary and near-contemporary sources (including Malchus, Marcellinus Comes, and Evagrius) reveals how an Italian transfer of power, veiled by constitutional fictions, was transformed into the

dramatic myth of a falling empire through the symbolic framing of later chroniclers and humanists. Furthermore, the paper highlights the ecclesiastical reception of these events, emphasizing the continuity of Roman structures within episcopal and church administration.

Keywords: 476, Western Roman Empire, Romulus Augustulus, Odoacer, historiography, church history, late antiquity.